Міністерство культури і мистецтв України
Київський державний університет культури і мистецтв

КРИЖАНІВСЬКА ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК 371.38:78/477.81

МЕТОДИКА КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦТВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

13.00.02 - методика викладання музики та методика музичного виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

КИЇВ
1998

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному інституті Міністерства освіти України

Науковий керівник : Доктор філософських наук
професор АФАНАСЬЄВ ЮРІЙ ЛЬВОВИЧ
зав.кафедрою естетики і художньої культури,
проректор з наукової роботи
Київського державного університету культури і мистецтв
Міністерства культури і мистецтв України

Офіційні опоненти : Доктор філософських наук,
професор УЛАНОВА СВІТЛАНА ІВАНІВНА
зав.кафедрою теорії музики та музичного виховання
Київського державного університету культури і мистецтв

Кандидат педагогічних наук,
професор БОЛГАРСЬКИЙ АНАТОЛІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ,
декан музично – педагогічного факультету
Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова

Провідна організація : Інститут педагогіки і психології
Професійної освіти АПН України,
лабораторія мистецької освіти

Захист відбудеться «28» квітня 1998 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 у Київському державному університеті культури і мистецтв за адресою : 252133, м.Київ –133,вул.Щорса,36,ауд. 610. 015.003 30х6.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (м.Київ –133,вул.Щорса,36).

Автореферат розісланий 26 березня 1998 року.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема художнього розвитку особистості займає особливе місце в житті сучасного українського суспільства.

Сьогодні, коли наше життя характеризується бурхливими соціальними та економічними перетвореннями, виключно важливою стає роль мистецтва, оскільки воно здійснює специфічний вплив на глибинні процеси внутрішнього світу людини. Мистецтво піднімає на більш високий рівень культуру людських почуттів, пробуджує художньо-естетичні здібності та творчу активність особистості. Воно сприяє проникненню краси в усі сфери життя, а отже, і реалізації важливої загальнолюдської мети: зберегти культуру, захистити її від розпаду та вандалізації.

Необхідною умовою виконання цих завдань є забезпечення цілеспрямованості педагогічного впливу на школяра у процесі його художнього розвитку. Для того, щоб сформувати в учнів відповідне естетичне ставлення до оточуючого світу: сприймати та оцінювати прекрасне в житті та мистецтві, творити за законами краси і гармонії, необхідно розвинути його здібності до художнього сприйняття та художньої творчості, через які виявляється рівень його художньої культури.

Сучасні шкільні програми, за якими працює вітчизняна школа, створюють відповідні умови і можливості щодо художнього розвитку школярів. Так, світ мистецтва, представлений у них літературою, образотворчим мистецтвом, музикою, дає уявлення про їх можливості в осягненні людиною себе і світу художніми засобами. Але ефективність їх реалізації у навчальному процесі досить низька через те, що предмети художньо-естетичного циклу вивчаються ізольовано. Інтегровані уроки чи уроки із залученням декількох видів мистецтва використовуються досить рідко, оскільки вимагають високої художньої освіченості вчителя та кропіткої підготовчої роботи. Це обмежує процес художньо-естетичного розвитку школярів, перешкоджає формуванню його художньої культури як цілісної системи поглядів та відношень до мистецького світу в цілому.

Досить часто метою уроків естетичного циклу дисциплін є лише навчання, де переважає чисто раціональний спосіб передачі і засвоєння художньої інформації як суми знань з історії та елементарної теорії мистецтв, розвитку технічних вмінь малювання чи рухів під музику.

Відомо, і це неодноразово відзначав видатний педагог XIX ст. К.Д.Ушинський, що вчитель, який прагне що-небудь міцно закарбувати у

свідомості дітей, повинен піклуватись про те, щоб якомога більше органів чуття взяли участь в акті запам'ятовування. Сучасна психологія довела, що взаємодія мистецтв під час художнього сприйняття викликає активні психічні процеси, причиною яких є взаємодія та підсилення збуджень, що виникають у слухових та зорових центрах головного мозку людини. У результаті такої цілісної реакції свідомості індивідуума виникають переживання нової якості, що в результаті дії асоціативного механізму викликають в уяві яскраві образи, поглиблюють розуміння художнього змісту твору, засвоєння знань, сприяють розширенню художнього світогляду (Л.С.Виготський, П.М.Якобсон та інші).

Це вимагає перегляду загальних підходів до розв'язання проблеми розвитку художньої культури школярів, посилення значення комплексного використання мистецтв у цьому процесі.

Проблема застосування комплесного підходу у процесі художнього розвитку особистості не нова для шкільної педагогіки. Вона знайшла своє відображення в працях відомих педагогів початку XX століття : П.П.Блонського, Д.Б.Кабалевського, Н.К.Крупської, М.Д.Леонтовича, Б.М.Неменського, В.О.Сухомлинського, Б.Л.Яворського, що створили міцну теоретичну і практичну основу художнього виховання на цій основі, та сучасних українських дослідників: О.Н.Дем'янчука, І.Ф.Ляшенка, Г.М.Падалки, О.Я.Ростовського, О.П.Рудницької, Л.О.Хлєбнікової, Г.П.Шевченко. Окремі аспекти формування художньої культури молодших школярів, зокрема їх структурних компонентів, засобами комплексного впливу мистецтв вивчають Н.В.Аніщенко, О.О.Борисова, Б.І.Івасів, І.І.Філатова та ін. На необхідність комплексного підходу щодо розвитку художніх здібностей неодноразово вказували мистецтвознавці, зокрема музикознавці О.Г.Костюк, Е.В.Назайкінський, А.М.Сохор, Б.М.Теплов.

Педагогічні дослідження у цій галузі знаходять теоретичне підгрунтя у працях сучасних філософів-естетиків: Ю.Л.Афанасьєва, Ю.Б.Борєва, А.Я.Зися, І.А.Зязюна, В.П.Іванова, М.С.Кагана, Л.Т.Левчук, В.І.Мазепи, В.Ф.Передерія, С.Х.Раппопорта та ін.

Але, незважаючи на певний теоретичний доробок у вказаному напрямі, бракує конкретних педагогічних, зокрема методичних, розробок. Не отримав висвітлення у сучасних педагогічних дослідженнях дидактичний аспект цілісного художнього розвитку на уроках музики на основі комплексного використання мистецтв. Твори мистецтва у молодших класах виступають лише в якості наочних посібників для створення наочно-чуттєвого образу чи як засіб для

розвитку мови. Відсутність різнобічних методів просвітницької роботи з молодшими школярами, які б давали можливість у доступній для даного віку формі знайомити дітей із специфікою окремих видів мистецтва. проявляється у тому, що у процесі наступного свого розвитку дитина у ставленні до творів мистецтва не піднімається вище "наївного реалізму", а істиний інтерес до них підміняється суто розважальним.

Правомірність звернення до комплексу мистецтв саме у період навчання у початковій школі зумовлена зокрема тим, що у більшості дітей цього віку схильності і здібності до окремих видів мистецтва ще не встигли проявитися, їх художні інтереси тільки починають зароджуватися. Водночас, жоден вид мистецтва, окремо взятий, не спроможний розв'язати всю повноту завдань естетичного сприйняття і всебічного розвитку людини, хоча кожен з них бере участь у розв'язанні цих проблем, передбачаючи у ньому свою кінцеву мету. Лише вся сукупність мистецтв може розвивати всю повноту людських потенцій, зробити особистість дійсно багатогранною, допомогти удосконаленню всіх сторін її психіки і багатств внутрішнього світу.

Недостатній рівень розробки в теорії та методиці художнього виховання теми: "Методика комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики" обумовила її актуальність

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась за планом наукової роботи Рівненського державного педагогічного інституту на період до 2000 року, як складова комплексного дослідження: "Формування художньої культури особистості засобами музичного мистецтва".

Мета дослідження полягає в розробці, обгрунтуванні, експериментальній апробації методики комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики.

Визначена мета конкретизувалася у таких *завданнях:*

1. Проаналізувати стан розв'язання досліджуваної проблеми в теорії та педагогічній практиці.
2. Виявити критерії та рівні сформованості художньої культури молодшого школяра.
3. Теоретично обгрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики, розробленої на основі комплексного використання мистецтв в умовах уроків музики.

4. Розробити методичні рекомендації з проблем комплексного використання мистецтв на уроках музики у процесі формування художньої культури молодшого школяра.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автором визначені складові художньої культури молодшого школяра та послідовність процесу її розвитку на основі комплексного підходу, теоретично обгрунтовано та експериментально апробовано методичні засади художнього розвитку молодшого школяра на уроках музики, виявлені і уточнені рівні та критерії, в яких виявляється художня культура молодшого школяра.

Практичну значущість дослідження становить впровадження у навчально-виховний процес початкової школи методичної моделі комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури школярів, створення науково обгрунтованих методичних рекомендацій з питань художнього розвитку молодших школярів.

Дані дослідження можуть бути використані як практичні рекомендації у роботі вчителів музики та інших предметів художньо-естетичного циклу, керівників гуртків та клубів, заступників директорів шкіл з позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі, у процесі викладання курсу "Методика музичного виховання" в навчальних закладах педагогічного та культосвітнього профілю, "Методика музичного виховання з основами теорії музики", "Виховна робота засобами музики" на факультетах початкового навчання педвузів, при складанні навчально-методичних посібників та рекомендацій до організації та проведення безперервної навчально-виховної практики студентів музично-педагогічних факультетів педвузів, для факультетів підвищення кваліфікації вчителів музики.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що впровадження його результатів у масову практику у відповідній мірі сприяє удосконаленню педагогічних умов розвитку художньої культури молодшого школяра, дає можливість глибше осмислити необхідність комплексного використання мистецтв у навчально-виховному процесі з урахуванням комплексності структури особистості та відповідної внутрішньовікової поетапності процесу розвитку молодшого школяра, оптимізувати з цією метою форми та методи навчально-виховного впливу.

Особистий внесок здобувача полягає у розробці і апробації вдосконаленої методики комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів в умовах уроків музики, у створенні методичних рекомендацій з досліджуваної проблеми для вчителів предметів художньо-естетичного циклу загальноосвітніх шкіл.

Апробація результатів дисертації та їх впровадження здійснювались у процесі експериментальної роботи на заняттях з музики у молодших класах шкіл №8, №24 (близько 1200 учнів) м.Рівне, у публікаціях матеріалів, що відображають основні теоретичні та практичні результати дослідження, у процесі викладання спецкурсу "Проблеми вивчення художньої творчості у загальноосвітній школі (1994-1997 н.р.), на курсах перепідготовки вчителів музики (РІПКПК, 1994-1997н.р.), у доповідях та їх обговоренні на науково-практичних конференціях "В.О.Сухомлинський - видатний український педагог" (Рівне, жовтень 1993 року), "Використання народознавчого та краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі" (Глухів, 1993), " Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні " (Глухів, 1994), " Початкова освіта - шляхи розвитку" (Запоріжжя, 1995), на методичних семінарах кафедри теорії, історії музики та методики музичного виховання Рівненського пединституту (березень 1996р., листопад 1997р.) Основні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії, історії музики та методики музичного виховання РДПІ, кафедри теорії музики та музичного виховання Київського державного університету культури і мистецтв, методичних об'єднаннях вчителів музики м.Рівного.

Вірогідність результатів дисертації забезпечується відповідною методологічною основою дослідження, застосуванням комплексу різноманітних, адекватних предмету, цілям і завданням дослідження методів: теоретичного аналізу наукової, методичної та спеціальної літератури, бесід діагностуючого, навчального та розвиваючого характеру, інтерв'ювання, тривалого включеного спостереження, математичної та статистичної обробки здобутих даних експериментального дослідження, ранжування, опитування (усне, письмове, тестування), а також репрезентативністю вибірки, поєднання кількісної та якісної обробки здобутих результатів.

Публікації. Основні теоретичні положення дослідження відображені у 6-ти публікаціях: 1 методичні рекомендації, 2 одноосібні статті, 2 статті у співавторстві, 1 матеріали науково-практичної конференції.

Структура дисертації обумовлена її метою, завданнями та логікою дослідження. Вона складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст складає 172 с., список літератури (211 найменувань). Робота містить 16 таблиць, 6 малюнків, 4 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність теми, визначені мета, завдання і методи дослідження. Розкриті наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, вірогідність, апробація та впровадження результатів дослідження у практику роботи загальноосвітніх шкіл.

У першому розділі "Комплексний розвиток художньої культури у педагогічному аспекті" подається аналітичний огляд філософської, естетичної, психолого-педагогічної літератури з проблем дослідження, розкривається значущість окремих авторських систем художньо-естетичного виховання у науковому та практичному аспектах. Здійснюється аналіз сучасних філософських та культурологічних концептуальних положень, щодо визначення змісту поняття культура. Зокрема вказується, що культура – це засвоєний людиною спосіб оволодіння світом, світом людської дійсності, людської чуттєвості і суб'єктивності, тобто світом людини як сукупності суспільних відносин (за Ю.Л.Афанасьєвим). Художня культура виступає в якості підсистеми духовної культури. Її ядро складає опредмечена творчість – мистецтво. У дослідженнях Ю.Л.Афанасьєва, М.С.Кагана, Л.М.Когана, Ю.А.Лукіна, В.І.Мазепи міститься визначення художньої культури як суспільного явища, системи, що функціонує в результаті взаємодії підсистем: художнє виробництво і його суб'єкти, художнє споживання і його суб'єкти, підсистеми відтворювання, тиражування, поширення художніх творів.

Оскільки особистість виступає носієм і виразником соціального досвіду, то аналіз культури в особистісному аспекті відкриває великі можливості дослідження художньої культури суспільства (Є.С.Маркарян). Зазначається, що художня культура особистості – це її рівень спроможності розуміти мистецтво, відчувати його, насолоджуватись досконалістю художнього відображення та прагнення до участі в художній творчості, прилученість до художньо-творчої діяльності. Структурними складовими художньої культури є сфери художньої свідомості (теоретичний рівень), художньої практики (творчодіяльнісний рівень), що у педагогіці традиційно визначається як когнітивна, афективна, регулятивна сфери художнього розвитку. Структурними компонентами цих сфер і водночас критеріями результативності педагогічного впливу у процесі розвитку художньої культури особистості є: у когнітивній сфері – прояв осмисленого сприйняття мистецьких творів, наявність певного рівня засвоєння художніх знань, їх розуміння, вірне використання, володіння мислительними операціями аналізу, синтезу, певний рівень сформованості

оцінкової діяльності (Б.Блум); у афективній – активність процесу художнього сприйняття, наявність емоційного відгуку, адекватність емоційного сприйняття змісту мистецького образу, засвоєння, організація ціннісних орієнтацій, їх поширення на діяльність (Д.Кратвол). На думку дисертанта у регулятивній сфері це – маніпуляційна вправність, скоординованість процесу художнього реагування (регуляція), наявність певного рівня розвитку саморегуляційних та самоформуючих вмінь та навичок.

У роботі зазначається, що розвиток художньої культури особистості засобами комплексної взаємодії мистецтв особливо плідний у молодшому шкільному віці, оскільки він володіє суттєвими можливостями психічного розвитку, необхідними для цього процесу (П.Я.Гальперін, В.В.Давидов, Л.В.Занков, Б.Д.Ельконін, О.М.Леонтьєв та ін.) Численні педагогічні дослідження підтверджують думку психологів, вказуючи на те, що специфіка молодшого шкільного віку у більшій мірі в порівнянні з іншими віковими періодами сприяє художньому розвитку дитини (В.К.Белобородова, О.І.Ветлугіна, Н.С.Вітковська, Н.Л.Гродзенська, Д.М.Джола, Д.Б.Кабалевський, Б.М.Неменський, А.Б.Щербо та ін.). Основними передумовами процесу розвитку художньої культури молодших школярів, на думку дисертанта, є:

- домінування образного сприйняття та мислення, сила, яскравість, рухливість уяви, активний розвиток теоретичної форми мислення, як основи формування художніх поглядів та суджень (когнітивна сфера);
- переважання 1 сигнальної системи, що виявляється у підвищеній емоційності, вразливості, безпосередньості, сенсорній відвертості, як основи формування та розвитку художніх переваг, інтересів; підвищена зацікавленість різноманітними видами художньої діяльності (афективна сфера);
- споріднений характер художніх здібностей, як основи повноцінного сприйняття комплексного поєднання мистецьких творів, опанування рефлексією, навичками уявного планування та самоконтролю як основи саморегуляції та самоформування у процесі художньотворчої активності (регулятивна сфера).

Спеціальні дослідження в галузі художнього виховання констатують недостатній рівень художньої освіти в початкових класах, зниження або повну відсутність інтересу до світу мистецтва і водночас вказують, що при відповідним чином організованому та спрямованому педагогічному впливі вже у молодших школярів вдається розвинути досить високий рівень

окремих структурних компонентів художньої культури (Н.В.Аніщенко, О.О.Борисова, Б.І.Івасів, Н.В.Крицька, П.С.Писарський, Н.В.Попуча, М.В.Субота та ін.).

У роботі обгрунтовується доцільність застосування комплексного підходу у процесі художнього розвитку особистості. Комплексність визначається як початковий суттєвий етап утворення системи, як об'єднання взаємодіючих, відносно самостійно існуючих систем на основі певної спільної ознаки (Х.Сантулов).

Головною передумовою необхідності комплексного використання мистецтв є відсутність цілісного всебічного відображення дійсності у процесі ізольованого впливу окремих мистецтв, кожному з яких притаманна специфічна образність і можливості впливу на певну сферу свідомості особистості. Доцільність комплексного використання мистецтв у процесі педагогічного впливу на заняттях естетичного циклу визначається наявністю системи взаємозв'язків між окремими видами мистецтва: генетичного, морфологічного, функціонального (А.І.Буров, Б.Т.Ліхачов, Г.П Шевченко).

Проблема комплексного використання мистецтв породжена самим життям: з одного боку – процесом становлення художньої культури людства, де знайшли своє відображення диференціація та інтеграція окремих видів мистецтва, кожна з яких домінує в різні конкретно-історичні періоди, з другого боку – особливостями становлення вітчизняної педагогічної системи. Традиція диференційованого вивчення предметів художнього циклу існувала у братських школах, Київській Академії, а їх взаємодія здійснювалась у шкільній драмі, що була невід'ємною частиною навчального процесу. До українського фольклору, що має синкретичну природу, як до головного засобу художнього розвитку дитини, зверталися українські композитори-педагоги М.В.Лисенко, К.Г.Стеценко, М.Д.Леонтович, В.М.Верховинець, Л.М.Ревуцький та ін. На принципі тісної взаємодії різних мистецтв у навчально-виховному процесі наголошували К.Д.Ушинський, Н.К.Крупська, В.О.Сухомлинський, Б.Л.Яворський та ін. Сучасні українські дослідники Н.В.Аніщенко, О.О.Борисова, Б.І.Івасів, І.І.Філатова під мистецьким комплексом розуміють певне поєднання окремих видів мистецтва, що використовуються з метою досягнення педагогічних цілей. Зокрема Г.М.Падалка вважає, що об'єднаний мистецький вплив сприяє поглибленому розумінню і переживанню музичних творів, розширенню меж образних уявлень. Г.П.Шевченко стверджує, що взаємодія мистецтв у навчально-виховному процесі можлива у синтетичній, послідовній,

возз'єднуючій, творчо-перетворюючій формах. Н.О.Терентьєва систематизує об'єктивні та суб'єктивні фактори розвитку цілісного сприйняття мистецтв, вважаючи цілісний мистецький вплив провідним принципом методики використання інтегрованих уроків художньо-естетичного циклу.

Отже, при наявності численних досліджень з проблем художньо-естетичного виховання молодших школярів дидактичний аспект цілісного художнього розвитку учнів в умовах уроку музики на основі комплексного використання мистецтв не отримав широкого висвітлення.

Сучасна педагогічна практика активно впроваджує різні форми взаємодії мистецтв з метою оптимізації навчально-виховного процесу. Про це свідчить досвід вчителів загальноосвітніх шкіл Н.С.Вітковської (м.Вінниця), Г.С.Кошляк, Л.М.Шильцової (Полтавська обл.), Л.О.Варзацької, А.А.Чикванної, Т.О.Ракович, С.Л.Барсук (м.Житомир), Л.В.Савчук, Т.П.Леус, О.О.Нижник (м.Рівне).

Водночас опитування вчителів м.Рівне та області засвідчило, що комплексне використання мистецтв на уроках музики, як важливий шлях оптимізації навчально-виховного процесу, ними практично не використовується, а епізодичне його застосування має здебільшого ілюстративний характер. Так, 87% респондентів використовують зв'язки різних мистецтв епізодично, 9% - досить часто, 4% - систематично; 81% відзначив доцільність такого методичного прийому; 41% вчителів вказав, що його метою є полегшене розуміння учнями змісту музичних творів, 19% - підвищення рівня художньої культури учнів, 35.5% - створення необхідної емоційної атмосфери на уроках.

Проведені дослідження рівнів розвитку художньої культури учнів молодших класів шкіл міста за трьома сферами виявлення їх художнього розвитку: когнітивною (критерієм слугували художні знання), афективною (критерій - адекватність сприйняття образно-емоційному змісту музичного твору), регулятивною (критерій - художньо-творча активність) констатували низький рівень сформованості художньої культури (більше 60%). Переважання низького рівня сформованості художньої культури має ряд об'єктивних причин: тривала практика ізольованого вивчення дисциплін естетичного циклу у загальноосвітніх школах, що суперечить комплексній природі мистецтва, принципу цілісності художнього сприйняття; невідповідність інформаційно-емоційного впливу віковим особливостям молодшого школяра; поза увагою педагогічного впливу залишається система особливостей, яка характеризує перехідні рівні не лише традиційних вікових груп, а й внутрішню групову поетапність

художнього розвитку; низький рівень матеріального і методичного забезпечення; суттєве послаблення системи позашкільних навчально-виховних закладів як одно-, так і багатопрофільних, скорочення спектрів внутрішньошкільних творчих об'єднань, інтенсивний розвиток елітних навчальних закладів, що не дає можливості значній кількості учнів розвивати і вдосконалювати свої творчі здібності, обдарованість, талант. До суб'єктивних причин належать відсутність або епізодичне врахування системи впливу на особистість, що повинна грунтуватись на антропологічному принципі - природі самої особистості, а також досягнень психолого-педагогічної науки, що моделює сформовану особистість як інтегрований інтелектуально-емоційно-вольовий комплекс; відсутність творчого підходу з боку вчителів, недостатня обізнаність у художньо-естетичній галузі. Таким чином, процес формування художньої культури молодших школярів на заняттях естетичного циклу, зокрема музики, може бути здійснений більш ефективно за умови вдосконалення методики комплексного використання мистецтв.

У другому розділі "Методичні засади ефективного використання комплексу мистецтв на уроках музики в молодшій школі" викладені основні напрями оптимізованої методики розвитку художньої культури молодших школярів, ключовим принципом якої є створення комплексної системи прогнозованих цілей навчально-виховного процесу на основі когнітивної, афективної та регулятивної сфер художнього розвитку; відображені результати експериментальної роботи за вдосконаленою на основі комплексного підходу методикою; визначені рівні сформованості художньої культури молодших школярів згідно з трьома зазначеними сферами.

Комплексна система прогнозованих навчально-виховних цілей була розроблена на основі провідних положень В.П.Беспалька, американських вчених Б.Блума та Д.Кратвола в інтерпретації М.В.Кларіна.

Їх структуру складають:

когнітивна сфера: сприйняття, знання, їх розуміння та використання, аналіз, синтез, оцінка;

афективна сфера: сприйняття, емоційне реагування, засвоєння та організація ціннісних орієнтацій, їх поширення на діяльність;

регулятивна сфера: маніпуляція, регуляція, саморегуляція, самоформування.

На основі визначеної структури автором дослідження були розроблені таксономічні ряди, що виявляють поетапність художнього розвитку молодшого школяра, а саме у І, ІІ, ІІІ класах.

У процесі дослідження у І класі в центрі уваги знаходилась когнітивна сфера, що передбачала реалізацію таких цілей: сприйняття (розвиток спостережливості та допитливості), знання елементарних художніх понять, згрупованих довкола категорій "автор", "виконавець", "слухач", "мистецька мова"; розуміння змісту фактологічного матеріалу, понять, загальних правил сприйняття мистецьких творів та виконання, наявність елементарної виконавської інтерпретації, розуміння життя як першооснови мистецтва, елементарне розуміння технічних особливостей творчої діяльності митців у різних видах мистецтва; доцільне використання засвоєних понять та термінів, актуалізація змісту мистецьких творів, елементарний аналіз окремих мистецьких зразків з точки зору особливостей змісту, найпростіших засобів виразності, виявлення спільних та індивідуальних рис мистецьких образів у процесі їх порівняння, виявлення помилок у хибних судженнях, виконання простих творчих завдань на основі художніх знань та досвіду (синтез), спроби оцінити значимість мистецтва в житті людини, розвиток вміння оцінювати виконання, відповіді товаришів на основі певних критеріїв.

Увага акцентувалась в основному на розвитку початкових художніх знань, та образного мислення, які б стали основою наступного художнього розвитку. Особливе значення надавалося художньо-естетичним знанням, оскільки цей елемент когнітивної сфери найбільше піддається раціональному аналізу, обчисленню і зведенню результатів дослідження. Процес мислення (образне і абстрактне) - це оперування знаннями. Рівень засвоєння, розуміння та застосування знань, розвитку мислительних операцій аналізу та синтезу, сформованість художньої оцінки знаходить свій вияв у грамотності та образності висловлення.

Адаптаційний етап експериментального дослідження (І клас) виявив зростання рівнів художньо-естетичних знань: відповідно до констатуючого етапу високий рівень зріс з 3% до 7%; середній рівень з 30.5% до 42%, низький знизився з 66.5% до 51%. Контрольний клас виявив відповідно такі результати: 7%, 34%, 59%.

У зв'язку з тим, що учень другого року навчання є більш індивідуалізованою особистістю, поступово починає виділяти власне "Я" і потребує до себе певного ставлення (у порівнянні з І роком навчання). - у школяра цього віку спостерігається інтенсивний розвиток системи емоційно-оцінювальних суджень на основі ставлень, що є центром афективної сфери художньої культури особистості. В центрі другого етапу дослідження – вивчення емоційних ставлень до мистецьких образів, адекватності процесу емоційного сприйняття емоційно-образному змісту

мистецького твору. Основним структурним компонентом методики художнього розвитку другокласника служить комплекс педагогічних цілей, узагальнених у таксономічні ряди: сприйняття - збагачення навичок емоційної сприйнятливості до мистецьких явищ, переживання образного змісту мистецьких творів, збагачення діапазону та почуттів, вдосконалення навичок "вслухатись" в мистецький твір з метою виявлення глибинного змісту, що проявляється у станах захопленості, зосередженості у процесі сприйняття чи виконання, сприйнятливість до проблем і потреб інших людей, до проблем суспільного життя, що отримали відображення у зразках різних видів мистецтва; реагування (відгук) - наявність безпосередньої емоційної реакції на мистецький образ, що проявляється у станах радості, хвилювання, збудження, вияв активності на заняттях, стійкого інтересу до різних форм художньої діяльності, готовності та бажання сприймати і обговорювати мистецькі твори; засвоєння ціннісних орієнтацій (ставлення до мистецьких явищ) - вияв інтересу до окремого виду мистецтва, бажання вдосконалити навички та вміння у різних формах роботи на заняттях естетичного циклу, оволодіти вміннями у певній галузі художньої діяльності; вияв індивідуальних переваг у ставленні до художніх явищ, що свідчить про розвиток основ художнього смаку; прояв активності, допитливості, ініціативи в процесі різнопланової художньої діяльності та у позаурочному спілкуванні з мистецтвом; організація ціннісних орієнтацій - спроби дати власну оцінку мистецькому твору, осмислити власне ставлення до мистецького явища, прояв прагнення подолати власні недоліки у процесі виконавської діяльності, самостійно спілкуватись з мистецтвом, намагання усвідомити власні бажання щодо майбутніх життєвих планів; поширення ціннісних орієнтацій на діяльність - більш стійкий, ніж у першому класі, прояв самостійності у навчанні, у позаурочному спілкуванні із світом мистецтва, вияв прагнення до колективних форм виконавської діяльності, залучення естетичних елементів до власного побуту. Застосована методика комплексного використання мистецтв у процесі художнього розвитку учнів 2-го класу виявила зрушення, що відбулися у афективній сфері педагогічного впливу: високий рівень зріс з 7% до 17.7%, середній - з 24% до 37.4%, низький знизився з 69% до 44.9%. Контрольна група виявила відповідно такі результати: 13.3%, 32.2%, 54.5%.

Розвиток регулятивної сфери художньої культури особистості школяра передбачав цілеспрямований процес реалізації навчально-виховних цілей у галузі формування маніпулятивної вправності в різних видах художньої діяльності, вдосконалення регулятивних навичок до рівня саморегуляції.

зокрема, усвідомлення учнем внутрішнього відгуку на художньо-естетичні прояви в житті, наявність творчих елементів у різних формах реагування, скоординованості процесу творчої активності, свідомий підхід до творчого процесу, розвиток елементарних навичок його планування, усвідомлення задуму, дотримання певного порядку його реалізації, спроби коректувати створене, сприяння розвитку свідомої установки на самовдосконалення у певній галузі художньої діяльності.

Основним критерієм сформованості регулятивної сфери виступала творча активність у співвідношенні з художньою діяльністю, що є динамічною умовою становлення, реалізації і видозміни особистості як властивості її власного руху (О.В.Петровський). Активність характеризується зумовленістю відтворювання дій, специфікою внутрішніх станів суб'єкта безпосередньо у момент діяння, довільністю. У процесі експериментального дослідження акцентувалась увага на високому та середньому рівнях творчої активності (активність пошукова та ситуативна). Високий рівень характеризується спрямованістю на зміну ситуації чи ставлення до неї при відсутності відповідного прогнозу його результатів, але при постійному врахуванні рівня і ефективності, у процесі творчого пошуку особистість творить себе, розвиває свої потенційні творчі можливості. Для молодших школярів цей рівень виявляється у наявності постійного стійкого інтересу до художньої діяльності, зокрема у III класі - до конкретного її виду, гнучкості, яскравості образного мислення, широкого діапазону зовнішнього та внутрішнього асоціювання, самостійності, оригінальності творчих робіт, вияві художньої активності у позаурочний час.

Середній рівень - це проміжний рівень, базовий у процесі формування високого рівня творчої активності. Він характеризується наявністю в особистості школяра певного творчого потенціалу, але активність має ситуативний характер, оскільки втрачений мотив, що стимулює до самовираження, самознаходження, самовдосконалення. Такі школярі швидко піддаються активізаційним впливам, оперативне виведення їх із стану самозаспокоєння часто супроводжується успішною реалізацією передбачених цілей, підвищенням емоційного тонусу, фокусуванням художніх переваг, бажань довкола певного виду мистецтва (художньої діяльності), що виникає на основі задоволення самим собою, ситуацій успіху, відчуття власної досконалості, художньо-творчої повноцінності.

Низький рівень - пасивна творча активність, що характеризується споглядальністю позицій школяра у творчій діяльності колективного характеру, інертністю, байдужістю індивідуальної художньої діяльності, в

якій відсутні творчі прояви, присутня репродуктивність у виконанні творчих завдань. Активізації такий тип творчої діяльності підлягає лише на основі створення штучних умов, що виводять дитину із стану пасивності, на основі певного (навіть розважального) інтересу, яскравості, оригінальності сприйнятого, захоплення, подиву тощо. Цей тип активності можна підняти до рівня пошукової, але стабільність досягається лише у виняткових випадках, оскільки, на думку автора, такий тип активності зустрічається у дітей, не наділених відповідними природними здібностями, у зв'язку з чим вони не можуть досягти певної довершеності творчої діяльності, яка б спонукала їх до вищого рівня самовдосконалення.

В результаті реалізації вищевказаних навчально-виховних цілей у регулятивній сфері художньої культури молодших школярів засобами комплексного впливу мистецтв були отримані такі результати: високий рівень у порівнянні із констатуючим етапом зріс з 13.5% до 23%, середній виявив зростання з 21.6% до 29%, низький рівень сформованості регулятивної сфери знизився з 64,9% до 48%. Контрольна група виявила відповідно такі результати: 12%, 18%, 70%.

Отримані результати виявили, що застосування методики комплексного використання мистецтв у процесі розвитку регулятивної сфери художньої культури молодших школярів сприяло активізації їх потреби у творчій реалізації.

Узагальнення отриманих результатів здійснювалось згідно з орієнтовними рівнями сформованості художньої культури, що можуть використовуватись стосовно всіх вікових груп з урахуванням як вікових, так і індивідуальних психологічних особливостей.

Високий рівень сформованості художньої культури особистості передбачає наявність відповідної вікової системи знань у галузі теорії та історії мистецтва, художнього сприйняття мистецького твору, його розуміння як образно-формальної цілісності, володіння асоціативним світорозумінням та світовідчуттям, прояв активної прилученості до творчості згідно внутрішнього мотиву - потреби примножувати, творити нове, прекрасне у зовнішньому світі, наявність зовнішньої та внутрішньої саморегуляції, самовдосконалення власного "Я" до рівня обдарованої особистості.

Середній рівень передбачає обмежений рамками отриманої освіти об'єм знань у галузі теорії, історії мистецтва, часткове розуміння образного змісту мистецьких творів, зовнішнє та внутрішнє їх асоціювання, ситуативний вияв творчої активності, оскільки не сформована потреба у творчій самореалізації, володіння зовнішньою та –

внутрішньою самореалізацією поєднується із станом самозаспокоєння, тому що така особистість не прагне до самовдосконалення власного "Я" до рівня обдарованої особистості.

Низький рівень: наявність посередніх знань у галузі теорії, історії мистецтва, відсутність володіння художнім сприйняттям і розумінням мистецьких творів, діапазон асоціативної діяльності є обмеженим, процес асоціювання характеризується нестійкістю та слабкою активністю. Така особистість не проявляє активності у прилученості до творчої діяльності, бо відсутній внутрішній мотив - потреба творити, не володіє зовнішньою та внутрішньою самореалізацією, не прагне до самовдосконалення власного " Я".

Кількісний аналіз отриманих даних дає підстави зробити висновок про позитивні зміни у процесі художнього розвитку учнів експериментальних класів. Вони виявляються у зростанні (в порівнянні з констатуючим етапом) кількості молодших школярів з високим рівнем сформованості художньої культури - від 7,4% до 17,5%, з середнім рівнем сформованості - від 24,2% до 34,5%, водночас спостерігалось зменшення кількості учні з низьким рівнем сформованості художньої культури на 20,4% від 68,4% до 48,0%. Контрольна група виявила такі результати: 13,5% - високий рівень, 30,8% - середній рівень, низький рівень - 55,7%. Результати свідчать, що методика комплексного використання мистецтв на уроках музики у процесі розвитку художньої культури молодших школярів виявилась досить ефективною.

Аналіз та узагальнення отриманих в процесі дослідження даних уможливили ***висновки:***

1. Художня культура молодшого школяра є важливою складовою його загальної культури, результатом художнього розвитку, що виявляється через навички інтелектуального, емоційно- оцінювального, творчо-діяльнісного опанування мистецтвом.

2. Психологічні особливості розвитку молодшого школяра (переважання образного сприйняття та мислення, сила, яскравість уяви, активний розвиток теоретичної форми мислення, на основі якої формуються знання, погляди, судження; підвищена емоційність, вразливість, сенсорна відвертість, інтерес до різноманітних видів художньої активності, спорідненість характер художніх здібностей), потребують більш широкого впровадження комплексних занять з художньо-естетичного циклу, в тому числі музики. Це забезпечує цілісне відтворення дійсності засобами мистецтва, всебічний вплив на свідомість особистості, розвиваючи його раціональну, емоційну та вольову сфери.

3. У процесі дослідження було з'ясовано, що розвиток художньої культури молодшого школяра виявляє себе переважно через такі сфери, як когнітивна, афективна, регулятивна. На основі рівнів сформованості складових елементів цих сфер визначається рівень розвитку художньої культури учнів молодшої шкільної групи.

4. Методика комплексного використання мистецтв у процесі формування художньої культури молодшого школяра повинна будуватись на загальних методичних засадах, основними складовими яких є визначення комплексу педагогічних цілей, реалізація їх у відповідних формах роботи, використання адекватних цілям методів та прийомів педагогічного впливу. Педагогічний процес повинен враховувати індивідуальні особливості учня, його обдарованість, типологію та вікову специфіку класу.

Результати дослідження доповнюють методику викладання музики новою концепцією, основаною на максимальному комплексному підході Дане дослідження не вичерпує всіх питань з визначеної проблеми. В її подальшій розробці необхідно зосередити увагу на висвітленні навчально-виховних можливостей застосування комплексного підходу у позаурочній діяльності школярів різних вікових категорій.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Крижанівська Т.І. Комплексне використання мистецтва на уроках музики: Методичні рекомендації. - Рівне, 1997. - 33с.

2. Крижанівська Т.І. Шляхи комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики // Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: Збірник наукових праць/ Упорядкування - доц. Виткалов В.Г., Крисоносов О.С. Наукове редагування - доц. Виткалов В.Г.. - Рівне, 1994. - с.145-154

3. Пелячік И.Ф., Крыжановская Т.И. Психологические аспекты художественного воспитания в младших класах // Психологическая подготовка студентов к музыкально-педагогической деятельности: Межвузовский сборник научных статей /Под ред. Н.М.Провозиной. - Ханты-Мансийск, 1996. - с.30-32

4. Крижанівська Т.І., Тищенко Л.О. Орієнтація на потреби школи// Нова педагогічна думка. - 1997. - №2 - с.56-57

5. Крижанівська Т.І. Виховує мистецтво: особливості художньо виховного впливу на уроках музики в молодшій школі// Нова педагогічна думка - 1997. - №4.- с.20-21

6. Крижанівська Т.І. Психологічна природа впливу мистецтва на особистість// Використання народознавчого, краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: Матеріали науково-практичної конференції. - Глухів: ГДПІ, 1993. - с.50-51.

Крижанівська Т.І. Методика комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики. Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 - методика викладання музики і методика музичного виховання. Київський державний університет культури і мистецтв, Київ, 1998.

Дисертація присвячена вдосконаленню методики комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики. Визначені критерії та рівні сформованості художньої культури особистості молодшого школяра. Виявлені методичні підходи до її розвитку в умовах уроку музики.

Ключові слова: розвиток художньої культури, комплексне використання мистецтв, молодший школяр.

Крыжановская Т.И. Методика комплексного использования искусств в процессе развития художественной культуры младших школьников на уроках музыки. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - методика преподавания музыки и методика музыкального воспитания, Киевский государственный университет культуры и искусств, Киев, 1998.

Диссертация посвящена усовершенствованию методики комплексного использования искусств в процессе развития художественной культуры младших школьников на уроках музыки. Определены критерии и уровни сформированности художественной культуры личности младшего школьника. Выявлены методические подходы к ее развитию в условиях урока музыки.

Ключевый слова: развитие художественной культуры, комплексное использование искусств, младший школьник.

Kryzhanovskaya. T.I. Methods of complex using arts approach in the process of development of artificial culture by younger pupils at music lessons. Manuscript.

The Thesis competing for candidetion degree in pedagogy Speciality 13.00.02 - The Methods of Teaching Music nd the Methods of Musical Education. Kiev State institute of Culture, Kiev, 1998.

The Thesis is dedicated to improvement of methods of using complex approach in the process of formation of artificil culture by younger pupils at music lessons. Tree have been determined criteria and levels of forming artificial culture of a personality of a younder pupil. Methodical approaches to its development during music lessons heve been discovered.

Key words : development of artificial culture, complex using arts, a younger pupil.

Підписано до друку 23.03.98.
Формат 60x84 1/16 Обсяг 1,0 др.арк.
Замовлення 1914 Тираж 120 примірн.

Рівне, УДАВГ, Соборна,11